

HZ. PEYGAMBER (S.A.S.)'İN TEFSİRİNİN KUR'AN İLİMLERİNDEKİ YERİ

Ferruh KAHRAMAN*

Özet:

Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in aslı vazifelerinden birisi de tebliğ yani Kur'an'ı açıklamak ve insanlara ulaştırmaktır. Hiz. Peygamber vahyi tebliğ ederken hem kitabı hem de onun taşıdığı manayı ulaştırmayı hedeflemiştir. Allah Resûlü, Kur'an'ın manasını tebliğ ederken, mücmeli (yüzeysel anlatım) tafsil (ayrıntı), umumu tahsis (özelleştirme), müşkili tavih (açıklama), neshi (ilga) bildirme, mübhemi (kapalı) açıklama, garip (yabancı) kelimeleri bildirme şeklinde beyanlarda bulunmuştur. Bunlara Hiz. Peygamber'in tefsir metodu denilmektedir. Daha sonraki asırlarda bu başlıkların her biri birer Kur'an ilmi olarak teşekkül etmiştir. Bu makalede Resûlüllah'ın tefsir metoduna dair bilgi verilerek Ulûmu'l-Kur'an'a değinilmiş, Kur'an ilimlerinin bir kısmıyla Hiz. Peygamber'in tefsirinin özelliklerinin aynı paralelde olduğu ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hiz. Peygamber (s.a.s.), Tefsir, Kur'an, Kur'an İlimleri.

The place of the Prophet's Commentary on the Qur'an in Methodology of Qur'anic Exegesis

Abstract:

One of the Prophet Mohammed's (p.b.u.h) primary missions was to convey the Qur'an and explain it to the people. The Prophet intended to convey the revelation through both the Holy book and the meanings behind its text. When conveying the meaning of the Qur'an we find the prophet offering concise, elaborate, specific, systematic, abolishing, and allusive explanations while also providing information on unknown vocabulary. This is referred to as the method of exegesis of the Prophet. In the following centuries each of these topics have

* Yrd. Doç. Dr., DEÜ İlahiyat Fakültesi

become a discipline of Qur'anic sciences. In this paper, general information on the Prophet's method of exegesis and the disciplines of the Qur'an have been given. In addition, it is also explained that the disciplines of the Qur'an are parallel to the characteristics of the Prophet's exegesis.

Key Words: Prophet Mohammed (p.b.u.h), Exegesis, Qur'an, Qur'anic Sciences, Discipline

GİRİŞ

Ulûmu'l-Kur'an ve Tefsir Usulü eserlerinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı tefsiri, tefsirinin özellikleri ve bu özelliklere dair çeşitli misaller verilmiştir¹. Vahyin ilk muhatabı olduğu için Hz. Peygamber'in tefsire dair açıklamaları müfessirler tarafından bağlayıcı kılınmış, Kur'an'dan sonra en mühim tefsir kaynağı olarak kabul edilmiştir. Bununla birlikte Hz. Peygamber'in tefsiri, Kur'an'ın lâfzen korunmuşluğu kadar, i'cazi, nâsih-mensûhu gibi konularda olası şüphelerin giderilmesini ele alan Ulûmu'l-Kur'an açısından ele alınmamıştır. Oysaki Hz. Peygamber'in ilk dönem Müslümanların sorularına verdiği cevaplarla daha sonraki asırlarda Müslümanların Kur'an hakkında sorduğu sorular arasında benzerlik görülmektedir. Bu yüzden daha sonraki asırlarda teşekkül eden Ulûmu'l-Kur'an, "... şüphelerin giderilmesi açısından Kur'anla ilgili olan ilimler." olarak tanımlanmıştır². Bu şüpheler ilk defa sahabe döneminde başlamıştır. Sahabîler, Hz. Peygamber'e mübhem, mücmel, kelimenin manası, ayetten maksudun tayin edilmesi, manasını bildikleri isimlerin sıfatları ve mugayyabata dair sorular sormuşlardır³. Hz. Peygamber'in zihinlerdeki istifhamları izale etmek için bu sorulara verdiği cevaplar onun tefsirinde bir hayli etkindir. Sahabe'nin Kur'an hakkında sordukları soruların benzerleri daha sonraki asırlarda da sorulmuştur. Çünkü Kur'an'ın muhtevasında yer alan bilgilerin çok yönlü ve değişik amaçları içermesi ve bunların en güzel tarzda sunulması, her insan tarafından kolay anlaşılabilirliği. Bir de buna insanın tabiatında olan birtakım kusurlar da eklenince Kur'an etrafındaki sorular her asırda görülmüştür. Bu sorulara verilen cevaplar ve Kur'an'ın amacına uygun olarak anlaşılma ameliyesi Ulûmu'l-Kur'an ve tefsir usulünü meydana getirmiştir. Bu makalede, Hz. Peygamber'in tefsirinin, bazı Kur'an ilimleriyle aynı paralelde olduğu, her konuda olduğu gibi onun tefsirde yöntem konusunda da ümmetine örnek olduğu ifade edilmiştir.

1 Bkz. Yıldırım, Suat, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, Yeni Akademi Yay., İzmir 2009.

2 Zürcânî, Muhammed Abdülazîm, *Menâhilü'l-irfân*, Dâru'l-hadîs, Kahire 2001, I, 24.

3 Zürcânî, *Menâhil*, I, 30; Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, 115-122.

Hz. Peygamber'in tefsirinin kısımları ve Kur'an ilimlerinin sayısı bir hayli fazladır, ancak bu çalışmada önemli bazı ilimlerle bunlara dair Resûlluh'tan bazı örnekler verilmiştir.

A- HZ. PEYGAMBER'İN TEFSİR METODU

1. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı Tefsiri

Kur'an-ı Kerim'in pek çok ayetinde Hz. Peygamber (s.a.s.)'in aynı zamanda Kur'an'ı tebyinle yani açıklamak ve yorumlamakla görevli olduğu ifade edilmektedir.

{بِالْبَيِّنَاتِ وَالزُّبُرِ وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ مَا نُزِّلَ إِلَيْهِمْ وَلَعَلَّهُمْ يَتَفَكَّرُونَ}

“Evet, belgeler, mucizeler ve kitaplarla gönderdik onları. Sana da ey Resûlüm bu zikri indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın. Umulur ki, düşünüp anlarlar.”⁴ Bu ayette geçen الذِّكْرُ zikir kelimesi Kur'an-ı Kerim veya Sünnet-i Nebeviye olarak tefsir edilmektedir. Müfessirler arasında ikinci açıklama şekli pek tercih edilmemekle beraber daha tutarlıdır. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) “Bana kitapla beraber, bir misli de verildi.” buyurmaktadır.⁵ Zira indirilen Kur'an'ı, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in açıklaması, yine ona indirilen bu الذِّكْرُ zikir sayesinde olmaktadır. Bu ayet Kur'an'ın, sünnet ile açıklanması gerektiğine en kuvvetli delillerdendir.

1) Allah'ın muradı sırf mesajı ulaştırmak olsaydı onu melekle veya başka bir tarzda gönderirdi. İnsanlardan bir Resûl ile gönderdiğine göre, birçok ayette açıkça bildirildiği üzere, ona açıklama ve uygulama görevi vermiştir.

2) Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı tebliğ vazifesinden başka tebyin (açıklama) ve tatbik görevi de vardır.

3) Kur'an'ın birçok hükmünü hatta namaz,⁶ hac⁷ ve zekât gibi en kesin emirlerini sünnetin açıklaması olmaksızın uygulamak mümkün değildir.

4) Hz. Peygamber (s.a.s.)'den sahih surette nakledilen çok hadis vardır. Bunları inkâr eden tarihi de inkâr etmiş olur.⁸

4 Nahl, 16/44; yakın anlamlı ayetler için bkz. İsrâ, 17/93, 94; Kehf, 18/110; Enbiyâ, 21/8; Furkân, 25/20.

5 Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü Ahmed b. Hanbel*, Dâru sadr, Beyrut ts., IV, 131; Ebû Davûd, Süleyman b. Eş'as, *Sünenü Ebî Davûd*, “Sünnet”, 6, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.; İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsir*, Dâru's-sahâbeti't-türâs, Batanta 1988, s. 93.

6 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 161.

7 Ebû Davûd, “Menâsik”, 27; İbn Mâce, Ebû Abdillâh, *Sünenü İbn Mâce*, Dâru İhyâi'l-kütübi'l-Arabiyye, ys., 1952, “Menâsik”, 16; Tirmizî, Ebû İsâ, *Sünenü Tirmizî*, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts., “Hac”, 14.

8 Şafîî, Muhammed b. İdrîs, *Risâle*, (thk. Muhammed Seyyid Geylânî), Mustafa el-Babî el-Halebî, Mısır 1940, s. 52; İbn Hazm, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Dâru'l-hadîs, Kahire 1992, I, 114; İbn Teymiyye, *Mukaddime fî usûli't-tefsir*, s. 65-67; Zehebî, Muhammed Hüseyin, *et-Tefsir-u ve'l-müfessirün*, Dâru'l-hadîs, Kahire 2005, I, 43.

Yukarıda sayılan maddeleri özetlemek gerekirse sünnet, Kur'an-ı Kerim'i iki şekilde beyan eder. Bunlardan birincisi mücmeli beyan, ikincisi ise Kitap'ta olmayan bir konuda hüküm koymadır.

Hz. Peygamber (s.a.s.), Kur'an'ın tamamını veya bir kısmını tefsir ettiğine dair ihtilâflar olsa da⁹, onun hal, tavır ve sözleriyle Kur'an-ı Kerim arasında herhangi bir ihtilâfın söz konusu olmadığı gibi, Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı tefsirlerinde de herhangi bir ihtilâf söz konusu değildir. Çünkü Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'an'ın ahlakıyla ahlaklanmış ve ilâhî bir eğitime tâbi tutulmuştur. Onun bu özelliği { وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَىٰ } { إِنَّ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَىٰ } “O, nefis arzusu ile konuşmaz, o, kendisine vahyedilenden başka bir şeyle konuşmaz.”¹⁰ ayetiyle ifade edilmiştir. Bu cümleden olarak Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'a ters düşmesi, fikir, düşünce, açıklama ve beyanlarıyla yani sünnetiyle ona muhalif olması asla düşünülemez.

Cumhur-u ulema sünnetin kısmen vahye kısmen de Resûlullah (s.a.s.)'in içtiha-dına dayandığını iddia ederlerken, İbn Hibbân, (ö. 354/ 965)¹¹, İbn Hazm (ö. 456/ 1063)¹², Fazlur Rahmân, Muhammed Tâkî¹³ ve Muhammed Hamidullah¹⁴ gibi âlimler de sünnetin tamamının vahiy kaynaklı olduğunu söylemişlerdir.

2- Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Tefsirinin Özellikleri

Hz. Peygamber, وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الذِّكْرَ لِتُبَيِّنَ لِلنَّاسِ “Sana da ey Resûlüm bu zikri indirdik ki, kendilerine indirileni insanlara açıklayasın.”¹⁵ ayetinin bir gereği olarak Kur'an'ı Kur'an'la, mücmeli beyan, manayı te'kît, umumu tahsis, muğlâkı takyit, müşkili tav-zif, mübhemi, neshi beyan, ameli olarak, lügavî izahlarda bulunarak, tavsif ederek ve temsillerle açıklama şeklinde tefsirler yapmıştır.¹⁶ Hz. Peygamber (s.a.s.), bu konular-daki açıklamalarını değişik vesilelerle yerine getirmiştir. Bunların en başında tebliğ maksadıyla okuyarak veya kıraat esnasında ya da hutbe irad ederken açıklamıştır. Bazen kendisi bizzat merak uyandırmak için soru sorarak, bazen sözü delillendirmek

9 İbn Teymiyye, *Mukaddime, fî usûli't-tefsir*, s. 65-67; Zehebî, *et-Tefsir-u ve'l-müfessirûn*, I, 44-52; Ahmed Emin, *Fecru'l-İslâm, Dâru'l-kütübi'l-Arabiyye*, Beyrut 1969, s. 199.

10 Nem, 53/3, 4; Buhârî, Ebû Abdillâh, *Sahihi Buhârî*, “Bedu'l-halk”, 6, el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.; Müslim, Ebu'l-Huseyn, *Sahihi Müslim*, “Hayz”, 34; “İmân”, 264; el-Mektebetü'l-İslâmiyye, İstanbul ts.; İbn Mâce, *Mukaddime*, 2; Ebû Davûd, “Menâsik”, 94; “Salât”, 2; “Sünnet”, 9; Tirmizî, “Hac”, 14.

11 İbn Hibbân, *el-İhsân fî takrîbi sahihi İbn Hibbân* (mür. Ali b. Belbân), Müessesetü'r-risâle, Beyrut 1988, I, 189.

12 İbn Hazm, Ali b. Ahmed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, Dâru'l-hadis, Kahire 1992, I, 189.

13 Kırbaşoğlu, M. Hayri, *İslâm Düşüncesinde Sünnet*, Ankara Okulu Yay., Ankara 1993, s. 263.

14 Hamidullah, Muhammed, “Sünnet”, *İA*, MEB Basımevi, İstanbul 1979, XI, 243.

15 Nahl, 16/44; yakın anlamlı ayetler için bkz. İsrâ, 17/93, 94; Kehf, 18/110; Enbiyâ, 21/8; Furkân, 25/20

16 Zehebî, *et-Tefsiru ve'l-müfessirûn*, I, 33-53.

maksadıyla bazen de sahabîlerin soruları veya aralarında vuku bulan ihtilâfları gidermek ve onlara yol göstermek için tefsir yapmıştır.¹⁷

Kur'an'ın ilk mübelliği ve müfessiri Hz. Peygamber (s.a.s.)'dir. O, bir taraftan Kur'an'ı insanlara öğretirken diğer taraftan da manalarını açıklamıştır.¹⁸ Hz. Peygamber, Kur'an'da manası kapalı olan yerleri ya kendisi ihtiyaç duyarak ya da sahabîlerin soruları üzerine açıklıyordu. Bundan dolayı Hz. Peygamber'den tefsirle alakalı bir haber gelmişse ve bunun da sahihliği konusunda herhangi bir problem yoksa onun kabul edilmesi gerekmektedir.¹⁹ Diğer yandan Kur'an, içerdiği hükümler itibariyle sünnete çok geniş bir alan bırakmıştır. Mesela, Allah Teâlâ namazı, orucu, haccı ve zekâtı farz kılmış ancak bunların nasıl yapılacağını, şartlarını, manilerini, sebep ve sonuçlarını açıklama görevini sünnete vermiştir.²⁰ Avlanma, hayvanların usulüne göre kesilmesi, nikâh hükümleri ve bunların ayrıntıları sünnete havale edilmiştir.²¹ Bunların yanında Hz. Peygamber'in Kur'an tefsirine dair birçok örnekleri vardır.²² Onun için sünnet, Kur'an karşısında iki önemli görevi icra etmiştir. Bunlardan birincisi sünnetin Kur'anî nassları tefsir etmesidir ki, buna beyan; ikincisi ise helal-haram veya benzeri konularda hüküm koymasındır ki, buna da teşri fonksiyonu denilmektedir.²³

B- ULÛMU'L-KUR'AN

1- Ulûmu'l- Kur'an'a Kısaca Bir Bakış

Hicrî ikinci asırdan itibaren tedvin edilmeye başlayan Ulûmu'l-Kur'an, ilk dönemler esbâb-ı nüzûl, nâsîh-mensûh, garîbü'l-Kur'an vb. konuları bilmekten ibaret olmuştur. Bunlar Zerkeşî (ö.794/1392) ve Suyûtî (ö.911/1505)'nin Kur'an-ı Kerim eserleriyle mukayese edildiğinde tefsir usulü niteliğinde kalsa da söz konusu ilimlerin ilk örneklerini oluşturmaktadır. Türkçe de Kur'an ilimleri olarak ifade edilen Ulûmu'l-Kur'an'a dair ilk eser hicrî ikinci yüzyılda Abdullah b. Vehb'in el-Câmi' ulûmi'l-Kur'an adlı eseri gelmektedir. Onu hicrî üçüncü yüzyılda Hâris el-Muhâsibî (ö.243/857)'nin el-Akl ve fehmü'l-Kur'an adlı eseri takip etmektedir. Bundan sonra hicrî beşinci asırda Ali b. İbrâhim el-Hûfî (ö.439/1038) tarafından kaleme alınan el-

17 Bkz. Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, I, 99-140.

18 Mâide, 5/67; Nahl, 16/44. İlgili ayetlerin mealleri için bak. Yıldırım, Suat, *Kur'an-ı Hakîm ve Açıklamalı Meali*, Feza Gazetecilik, İstanbul 1998.

19 İbn Cüzeyy el-Kelbî, *et-Teshîl li ulûmi't-tenzîl*, Dâru'l-kütübi'l-hâdise, Kahire 1973, s. 15.

20 Şâtübî, Ebû İshâk, *Muvâfakâtü fi usûli 'ş-şâria*, Matbaatü'r-Rahmâniyye, Mısır ts., IV, 19.

21 Şâtübî, *Muvâfakât*, IV, 19-25.

22 Geniş bilgi için bak. Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, I, 143-231; Gümüş, Sadreddin, *Kur'an Tefsirinin Kaynakları*, Kayıhan Yay., İstanbul 1990, s. 39-42.

23 Kurtubî, Ebû Abdillâh, *el-Cami' li ahkâmi'l-Kur'an*, Dâru'l-kütübi'l-Mısriyye, Mısır 1962, I, 39.

Burhân fî Ulûmu'l-Kur'an gelmektedir.²⁴ Bununla birlikte Adnan Zarzûr, Ulûmu'l-Kur'an adını taşıyan ilk eserin bu alanda yazılmış kabul edilmesinin mahzurlu olacağını, ilk devirlerde bu terkinin Usulü't-tefsir anlamında kullanıldığını, bu ismi taşıyan bazı eserlerde de Kur'an ilimlerine dair bilgilerin olabileceğini ifade etmektedir.²⁵ Zerkeşî ve Suyûtî'nin eserleri ise bu alanda en kapsamlı olanlardır.

Ulûmu'l-Kur'an kavramı bir izafet terkididir. Bu terkipte yer alan ulûm, ilm'in cemidir. Sözlükte "bilmek ve anlamak"²⁶; ıstılahta ise "bir konuyu delilleriyle tam olarak anlama" manasına gelmektedir.²⁷ Bu alanda müstakil eserler olsa bile meseleye bütüncül yaklaşıldığı için Kur'an'ın anlaşılma ve yorumlanmasına kaynaklık eden ilimler anlaşılmalıdır. Dolayısıyla Kur'an ilimleri "Kur'an'ın inşi, tertibi, toplanması, kitabeti, okunması, tefsiri, i'cazi, nâsih-mensûh açısından olası istifhamları gideren ilimler" olarak adlandırılmıştır.²⁸

Kur'an ilimlerinin konusu Kur'an'a değişik açılardan yaklaşımdır. Bu ilimler Kur'an'ın kitabetini, lafız ve anlamını, üslûbunu, i'cazını vb. konuları ele almaktadır. Kur'anî ilimler, içerdikleri konular, hükümler ve müfredatla Kur'an'ın anlaşılmasına yardımcı olmaktadır.²⁹

Kur'an ilimlerinin sayısı konusunda ise kesin bir rakam verilememektedir. Zerkeşî, eserinde kırk yedi ilim olarak işlese de bunların sayısının daha fazla olduğunu ifade etmektedir.³⁰ Suyûtî ise mezkûr ilimlerin sayısını seksen ana başlık altında işlemiştir. İbnü'l-Arabî (ö.543/1148) de "Kur'an'ın her bir ayetinin zahiri (açık), bâtını (ehlinin anlayabileceği mana), haddi (kapsamı) ve muttalâ (anlam çerçevesi) vardır. Bu dört mana tabakasından her birinin de furûâtı (detayları), dalları ve ayrıntıları vardır."³¹ hadisine dayanarak yetmiş yedi bin beş yüz kırk (77540) rakamını zikretmektedir. Bu rakam Kur'an'daki kelimelerin sayısını göstermektedir.³² Zürcânî, İbnü'l-A'rabî ve Suyûtî'nin bu kadar fazla ilmi kabul etmelerini abartılı bulmuş, meseleye tedvin edilen ilimlerden yaklaşmak gerektiğini ima etmiştir.³³

24 Zürcânî, *Menâhil*, I, 28.

25 Adnan Zarzûr, *Kur'an ve nusûsuhu*, Şam 1980, s. 112.

26 İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl, *Lisânü'l-Arab*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1990, XII, 417.

27 Tahânevî, Ali el-Fârûkî, *Keşşâfu ıstılâhâtü'l-finûn ve'l-ulûm*, (nşr. Ali Dahrûc), Mektebetü Lübnân, Beyrut 1996, II, 1055.

28 Zürcânî, *Menâhil*, I, 28.

29 Karaçam, İsmail, *Sonsuz Mucize Kur'an*, Çağ Yay., İstanbul 1990, s. 140.

30 Zerkeşî, Bedruddîn, *Burhân fî ulûmu'l-Kur'an*, Dâru'l-fikr, Beyrut 2009, I, 32, 33.

31 Bkz. Ebû Ya'lâ el-Mevsîlî, *Müsnedü Ebî Ya'lâ el-Mevsîlî*, (thk. Hüseyin Selim Esed), Dâru'l-me'mûn li't-türâs, Dimeşk 1984, IX, 278; Taberânî, Eyyûb el-Lâhî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, (thk. Muhammed b. Ahmed Tahhan), el-Mektebetü'l-meârif, y. s. 1985, I, 236.

32 Bkz. Zerkeşî, *Burhân*, I, 38; Zürcânî, *Menâhil*, I, 23.

33 Zürcânî, *Menâhil*, I, 23-24.

Resûlullah ve dört halife dönemi Kur'an'ın tenzili, tertibi ve cemi ile geçmiştir. Dolayısıyla bu dönemlerde Kur'an'a dair ilimlerin tedvininden söz etmek yanlış olur. Çünkü bu dönemler bizzat Kur'an'ın metnine yönelik çalışmaların olduğu dönemlerdir. Ancak Hz. Peygamber (s.a.s.) Kur'an üzerine yoğunlaşan bazı sahabîlere "Kur'an'ı i'rab ediniz, onun garib lafızlarını araştırınız."³⁴ şeklinde buyurmuştur.

Zamanın geçmesi, İslâm topraklarının genişlemesi, değişik millet ve kavimlerden kişilerin Müslüman olmalarıyla beraber bazı kimseler tarafından Kur'an yanlış okunmaya ve Arapçada lahn/dil hatası oluşmaya başlamıştır.³⁵

Ebu'l-Esved ed-Düelî, (ö. 69/688) yanlış okumalar üzerine yaptığı araştırmasına "Kur'an'ı i'rab etmek" tabirini kullanmış³⁶ ve Kur'an'a hareke değil de nokta koymaya başlamıştır. Onun iki öğrencisi olan Nasr b. Âsım ve Yahya b. Ya'mer de bu faaliyetleri daha da ileriye götürmüşlerdir. Böylece İ'râbu'l-Kur'an tedvin edilmeye başlanmıştır.³⁷

2- Önemli Bazı Kur'an İlimleri ve Hz. Peygamber (s.a.s.)'den Konuyla İlgili Örnekler

2.1 Müşkilü'l-Kur'an İlmi

Eşkele fiilinden türetilmiş olan "müşkil" kelimesi lügatte "karışık olmak" manalarına gelmektedir.³⁸ Terim olarak ise müşkil, "Kur'an'da bazı ayetlerin birbirleriyle ihtilâf, tezat ve tearuz manasını andırmasıdır."³⁹ Müşkilin tanımında yapıldığı gibi Kur'an'ın ayetleri arasında ne bir ihtilâf ne bir çelişki ve ne de bir tearuz asla söz konusu değildir. Bu sadece Kur'an'a vakif olmayan insanların zihninde oluşan bir tevehhümdür. Bu durumu Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de { أَفَلَا يَتَذَكَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانُوا مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا } "Kur'an'ı gereği gibi düşünmeyecekler mi? Eğer Kur'an Allah'tan başkasına ait olsaydı, elbette içinde birçok tutarsızlıklar bulurlardı."⁴⁰ ayetiyle açık bir şekilde belirtmiştir.

34 Hakim, en-Nisâbü'rî, *Müstedrek ala's-sahihayn*, (nşr. Mustafa Abdülkerim Ata), Dâru'l-kütübü'l-ilmîyye, Beyrut 1990, II, 439.

35 Birişik, Abdülhamid, "İ'râbu'l-Kur'an", *DİA*, İsam Yay., İstanbul 2000, XXII, 377.

36 Dâni, Osman el-Ümevî, *Muhkem fi nakdi'l-mesâhif*, (İzzet Hasan), Dâru'l-fikr, Beyrut 1986, s. 4.

37 Zürcânî, *Menâhil*, I, 30; Subhi Sâlih, *Mebâhis fi ulûmu'l-Kur'an*, Dâru'l-İlm li'l-melâyîn, Beyrut 2009, s. 120; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis fi ulûmu'l-Kur'an*, Müessesetü'r-risâle, Beyrut 2009, s. 10.

38 İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, XI, 359.

39 Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usulü*, Diyanet Vakfı Yay., Ankara 2006, s. 179; Çetin, Abdurrahman, *Kur'an İlimleri*, Dergah Yay., İstanbul 1981, s. 259.

40 Nisâ, 4/82.

Meselâ, {الَّذِينَ آمَنُوا وَلَمْ يَلْبِسُوا إِيمَانَهُمْ بِظُلْمٍ أُولَئِكَ لَهُمُ الْأَمْنُ وَهُمْ مُهْتَدُونَ} “İman edip imanlarına zulüm bulaştırmayanlar var ya, işte korkudan emin olma onların hakkıdır, doğru yolda olanlar da onlardır.”⁴¹ Bu ayet nazil olup onlara okunduğunda ashaba ağır gelmiş ve “Aramızda nefesine zulmetmeyen kim var ki?” demişlerdir. Bunun üzerine Resûlullah (s.a.s.) “Zannettiğiniz gibi değil! Buradaki zulüm Lokman’ın oğluna dediği gibidir.” buyurarak⁴², {وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ} “Hani Lokmân, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah’a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”⁴³ ayetini okumuştur. Böylelikle bir ayeti başka bir ayetle tefsir ederek bu müşkili gidermiştir.⁴⁴

Hz. Peygamber (s.a.s.)’in Kur’an’ı tefsir ederken ilk bakışta birbiriyle çelişki görünümü veren ayetleri de açıklamıştır. Meselâ,

{وَالَّذِينَ يَكْتُمُونَ الذَّهَبَ وَالْفِضَّةَ وَلَا يَنْفِقُونَهَا فِي سَبِيلِ اللَّهِ فَبَشِّرْهُم بِعَذَابٍ أَلِيمٍ} “...Altın ve gümüşü biriktirip gizleyerek onları Allah yolunda harcamayanları elem dolu bir azapla müjdele!”⁴⁵ ayeti nazil olduğunda Müslümanlar tarafından mal biriktirip miras bırakmanın caiz olmadığı anlaşılmıştır. Hz. Ömer, bu ayetin nasıl anlaşılması gerektiğini Resûlullah’a sorduğunda, o da “Allah, zekâtı sadece mallarınızdan geriye kalan kısmını arındırmak için farz kılmıştır.” buyurur.⁴⁶ Bu hadis sayesinde zekâtını vermek şartıyla mal ve para biriktirmenin bir mahzurunun olmadığı anlaşılmıştır.

Bu konuyla ilgili bir örnekte Meryem suresindedir.

{وَإِنْ مِنْكُمْ إِلَّا وَارِدُهَا كَانَ عَلَى رَبِّكَ حَتْمًا مَقْضًى} “Sizden hiç kimse yoktur ki, cehenneme varmasın. Bu Rabbinin katında kesinleşmiş bir hükümdür.”⁴⁷ ayetinde geçen “vürud” girme, fakat “uğrayıp geçme” manasında bir girme ifade eder. Cehennemdeki kalışla ilgili bu bilgi sahabenin aklını karıştırmış olacak ki, Hz. Peygamber’in “Bütün insanlar oraya gelir sonra da amelleriyle oradan çıkarlar.”⁴⁸ hadisi ile buradaki müşkil giderilmiştir.

41 En ‘âm, 6/82.

42 Buhârî, “Tefsir”, 40; “Enbiyâ”, 8, 41; Müslim, “İmân”, 197; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, I, 378, 424, 444.

43 Lokmân, 31/13.

44 Bkz. Zerkeşî, *Burhân*, I, 35; Subhi Sâlih, *Mebâhis*, s. 119; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 9.

45 Tevbe, 9/34.

46 Hakim, *Müstedrek*, II, 333.

47 Meryem, 19/71.

48 Tirmîzî, “Tefsir”, 7.

2.2 Mücmel-Mübeyyen İlmî

Mücmel, icmal mastarından türemiş ism-i mef'ul olup “dağınık şeyleri toplayıp bir araya getirmek, kısaca ve özlü bir şekilde ifade etmek” manalarına gelmektedir.⁴⁹ Kavram olarak ise kendisiyle ne denilmek istendiği anlaşılmayacak derecede kapalı olan, ancak maksadın Şari‘ tarafından açıklanmasıyla anlaşılan lafız ve ayet olarak tanımlanmaktadır.⁵⁰

Beyan ise “açıklamak, izah etmek” manalarına gelen b-y-n harflerinden türetilmiştir. Sözlük anlamı “açıklanmış ve anlaşılır hâle getirilmiş” manalarına gelmektedir. İstılahta ise “Kur’an ayetlerindeki kısa, özlü ve kapalı ifadelerin açıklanıp anlaşılır hâle getirilmesi” demektir.⁵¹ Tefsir usulünde ise kapalı bir kelâmı, ayeti açıklığa kavuşturan, onu anlaşılır kılan lafızlar ya da ayetler, “mübeyyin/açıklanmış” olarak isimlendirilmektedir.

Kur’an-ı Kerim’de bir lafzın icmali olarak kullanılması sebebiyle pek çok ihtilâf meydana gelmiştir. Açıklanmaya ihtiyaç duyan lafızlar ya Kur’an’ın diğer ayetleriyle ya sünnetle ya da içtihatla açıklanmıştır. Mesela hırsızlık yapanlar hakkındaki ceza Mâide suresinde, { وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِّنْ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ } “Hırsız erkek ile hırsız kadının irtikap ettikleri suça bir karşılık ve Allah tarafından insanlara ibret verici bir ukubet olmak üzere ellerini kesiniz. Allah aziz ve hakimdir.”⁵² ayetiyle mücmel olarak ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)’in “Çeyrek dinar veya bunun üzerindeki miktar çalanın eli kesilir.”⁵³ hadisiyle ayetin kapalı kalan tarafı beyan edilmiştir. Bu hadis pek çok fihri hükme kaynaklık etmiştir.⁵⁴ Suyûtî de eserinde bu ayetin umum ifade ettiğini fakat, Hz. Peygamber tarafından tahsis⁵⁵ ve beyan edildiğine yer vermiştir.⁵⁶

Konuyla alakalı başka bir örnek de { كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَىٰ قُلُوبِهِمْ مَا كَانُوا يَكْسِبُونَ } “Hayır, hayır! Doğrusu onların kazanmakta oldukları kalplerini paslandırmıştır.”⁵⁷ ayetidir. Bu ayeti açıklama sadedinde Peygamber Efendimiz (s.a.s.) “Kul bir günah işlediği vakit, kal-

49 İsfehâni, *Müfredât*, s. 97, 98.

50 İsfehâni, Râğıb, *Müfredâtü elfâzi'l-Kur'an*, (Muhammed Seyyid Keylânî), Dâru'l-ma'rife, Beyrut ts., s. 98; Muhammed Ebû Zehra, *İslâm Hukuk Metodolojisi*, (çev. Abdülkadir Şener), Fecr Yay., Ankara 1990, s. 120; Demirci, Muhsin, *Tefsir Usulü*, İfav, İstanbul 2006, s. 229.

51 İsfehâni, *Müfredât*, s. 67-69.

52 Mâide, 5/38.

53 Ebû Davûd, “Hudûd, 11.

54 Bkz. Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Tefsiru âyati'l-ahkâm*, Dâru'l-kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 2004, I, 395.

55 Suyûtî, *İkân*, s. 455.

56 Suyûtî, *İkân*, s. 460.

57 Mütâffifîn, 83/14.

binde siyah bir nokta oluşur. Eğer tövbe edip vazgeçer, af dilerse kalbi yine parlar. Ama döner tekrar yaparsa o leke büyür, nihayet bütün kalbini kaplar. İşte Kur'an'da Yüce Allah'ın "Yapmaya alıştıkları kötü işler, git gide kalplerini paslandırdı." ayetinde bildirdiği pas budur.⁵⁸ buyurmuştur.

2.3 Umum-Husus İlmî

Lügatte "umum", bir kelimenin çok anlamlara gelmesine veya sayıca fazla olan şeylere delalet etmesine denilmektedir. Tefsir ve fıkıh usulü terimi olarak ise umum, sadece bir kere söylenip hiçbir inhisar manası taşımaksızın kendisine elverişli olan bütün anlamları bünyesinde bulunduran lafızdır. Bu umumun bazı müsemmalarının yani fertlerinin belli bir sebebe bağlı olarak münhasır kılınmasına da "husus" veya "tahsis" denilmektedir.⁵⁹

Kur'an tefsirinde bazen herhangi bir lafzın umum mu yoksa husus mu kastettiği noktasında da bazı ihtilâflar zuhur etmiştir. Bir ayet tefsir edilirken müfessirlerden bazıları meseleyi umum olarak değerlendirirken bir kısmı da husus olarak değerlendirmişlerdir.

Kur'an, Kur'an'la tahsis edildiği gibi sünnetle de tahsis edilebilmektedir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bütün dinî açıklamaları vahiy ve ilhâma dayandığı için, sünnetin Kur'an'ı tahsisi caizdir. Örneğin {الرَّائِيَةُ وَالرَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِئَةَ جَلْدَةٍ} "İmdi, zina eden kadın ve erkeğin her birine yüz değnek vurun."⁶⁰ ayeti "Evli zinâkar asayla dövülüp sonra recm olunur. Bekâr ise dövüldükten sonra sürgün edilir."⁶¹ hadisi ile tahsis edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.)'in bu tahsisi İslam hukukunda belirleyici olmuştur. Suyûtî ve Mennâu'l-Kattân bu ayetin umum ifade ettiğini ve Hz. Peygamber tarafından tahsis edildiğini bildirmişlerdir.⁶²

Bir başka örnek de {حُرِّمَتْ عَلَيْكُمُ الْمَيْتَةُ وَالِدُ وَالْحَمُ الْخَنِزِيرُ} "Size şunlar haram kılındı: Kendiliğinden ölen hayvan, kan, domuz eti..."⁶³ ayetidir. Resûlullah, "Bize iki meyte ve iki kan helal kılındı; meyteler; balık ve çekirge, kanlar ise; Karaciğer ve dalaktır."⁶⁴ buyurarak bu ayetteki genel manayı tahsis etmiştir. Suyûtî, bu bilgiye de eserinde yer vermiştir.⁶⁵

58 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, VII, 240.

59 Ebû Zehra, *İslam Hukuku Metodolojisi*, s. 142.

60 Nûr, 24/2.

61 İbn Mâce, "Hudûd", 7; Müslim, "Hudûd", 13; Ebû Davûd, "Hudûd", 11. Farklı rivayetler için bkz. Müslim, "Hudûd", 14; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 318.

62 Suyûtî, *İtkân*, s. 455; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 202, 207.

63 Mâide, 5/3.

64 İbn Mâce, "Et'ime", 31.

65 Suyûtî, *İtkân*, s. 453, 455.

2.4 İtlak-Takyid İlmi

İtlak, hiçbir sınırlama ve kayıt olmaksızın bir lafzın mahiyetine işaret eder; takyid de bir lafzın mana ve mahiyetinin herhangi bir hadle sınırlandırılmasına denilmektedir. Kur'an-ı Kerim'de bazen bir ayet mutlak mana ifade ederken bu ayet başka bir ayetle takyid edilmiş yani sınırlandırılmış, kısıtlandırılmıştır. Bu makamda gelen ayetler sebep ve hükümde birlik oluşturlarken bazen de her ikisi ihtilâf oluşturmaktadırlar.⁶⁶

Hz. Peygamber (s.a.s.)'in Kur'an'ı açıklama şekillerinden biri de mutlak lafızları takyid etmesidir. Meselâ, {فَأَقْرَعُوا مَا تَيَسَّرَ مِنْهُ} “Artık Kur'an'dan kolayınıza gelen miktarı okuyun.”⁶⁷ ayeti “Fatihatü'l-Kitabı okumayanın namazı olmaz.”⁶⁸ hadisiyle kıraatin Fatiha olması gerektiğini ifade etmiştir. Böylelikle mutlak hüküm Hz. Peygamber'in hadisiyle takyid olunmuştur. Ebû Hanife ayetin itlakına ve içtihadına dayanarak kıraatin Fatiha olarak açıklanmadığını, ancak vacip olduğunu ifade etmiştir.⁶⁹

Mâide suresinde, {وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جِزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ} “Hırsız erkek ile hırsız kadının irtikâb ettikleri suça bir karşılık ve Allah tarafından insanlara ibret verici bir ukubet olmak üzere ellerini kesiniz. Allah aziz ve hakimdir.”⁷⁰ ayetiyle mutlak olarak ifade edilmiştir. Hz. Peygamber (s.a.s.) “sağ elin bilekten ...”⁷¹ hadisiyle mutlak kesme işinin bilekten kesileceği şeklinde takyid etmiştir. Zerkeşi⁷² ve Mennâu'l-Kattân eserlerinin mutlak mukayyet bölümünde bu ayete yer vermişlerdir.⁷³

2.5 Müphemâtü'l-Kur'an İlmi

Müphem kelimesi sözlükte “algılanması ve anlaşılması zor olan şey” ve bir sözün tam olarak neyi kastettiğinin açık olmaması” anlamlarına gelmektedir.⁷⁴ İstilahta ise, “insan, melek ve cin gibi varlıkların veya cemaat ve kabilenin, Kur'an'da sarih bir şekilde değil de ism-i işâret, ism-i mevsûl, zamir, cins isimleri, belirsiz zaman zarfları ve mekânlarla ifade edilmesi” demektir.⁷⁵

66 Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 246.

67 Müzzemmil, 73/20.

68 İbn Mâce, “İkâme”, 11; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, II, 428; Tirmizî, “Mevâkıt”, 69.

69 Sâbûnî, *Tefsiru âyâtü'l-ahkâm*, I, 40.

70 Mâide, 5/38.

71 Ebû Davûd, “Hudûd”, 11.

72 Zerkeşi, *Burhân*, II, 280.

73 Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 228.

74 İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, I, 280.

75 Suyûtî, *İtkân*, s. 699; Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü*, s. 186.

Kur'an'da bazı lafızlardan neyin kastedildiği tam anlaşılammaktadır. Meselâ {حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَىٰ وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ} “Namazlara, hele salât-ı vustaya dikkat edin ve kalkıp huşû ile Allah'ın divanında durun.”⁷⁶ ayetinde geçen salât-ı vusta hakkında farklı görüşler vardır. Beş vakit namazdan her biri olma ihtimali üzerinde durulmuştur. Fakat çoğunluk, ikinci namazı olduğu kanaatindedir. Zira ikinci namazı beş vakitin tam ortasındadır. Gece ve gündüz meleklerinin toplanma zamanıdır. Ayrıca günlük meşgalelerin en çok olduğu zamana rastlar. Ve nitekim bir hadiste de “Salât-ı vusta, ikinci namazıdır.” buyrulmuştur.⁷⁷ Fakat Kur'an, müphem bırakmakla, bütün namazlara dikkatle devam teşvik etmek istemiştir. Suyûtî, bu ayetin umum ifade ettiğini ve Hz. Peygamber'in yukarıda zikredilen hadisiyle, tahsis edildiğine yer vermiştir.⁷⁸

Tevbe suresi

{وَأَذَانٌ مِنَ اللَّهِ وَرَسُولِهِ إِلَى النَّاسِ يَوْمَ الْحَجِّ الْأَكْبَرِ أَنَّ اللَّهَ بَرِيءٌ مِنَ الْمُشْرِكِينَ وَرَسُولُهُ فَإِنْ تُبْتُمْ فَهُوَ خَيْرٌ لَكُمْ وَإِنْ تَوَلَّيْتُمْ فَأَعْلَمُوا أَنَّكُمْ غَيْرُ مُعْجِرِي اللَّهِ وَبَشِّرِ الَّذِينَ كَفَرُوا بِعَذَابٍ أَلِيمٍ}

“Hacc-ı ekber gününde Allah ve Resûlünden bütün insanlara bir bildiridir: Allah ve Resûlü, Allah'a ortak koşanlardan uzaktır. Eğer tövbe ederseniz, bu sizin için hayırlıdır. Ama yüz çevirirseniz, şunu iyi bilin ki, siz Allah'ı âciz bırakabilecek değilsiniz. İnkârcılara, elem dolu bir azabı müjdele!”⁷⁹ ayetinde geçen “Haccın en büyük günü.” ibaresini Hz. Peygamber, “Kurban Bayramı Günü” olarak açıklayarak⁸⁰ bu ayeti tahsis etmiştir.

2.6 Meâni'l-Kur'an İlmî

Meâni'l-Kur'an, Kur'an'ı kadim Arap şiiri, garib kelimeler, nahvî meseleleri ele alan hikâye ve hadislere başvurarak tefsir eden bir Kur'an ilmi ve müstakil bir tefsir çeşididir.⁸¹ Sahabîler, Hz. Peygamber'e anlamını bilmedikleri yerleri sormuşlar, o da lügavî izahlarda bulunarak bunları açıklamıştır. Hz. Peygamber'in lügavî açıklamalarıyla ilgili tefsirlerde pek çok örnek vardır. Bunlar, kelimeyi müteradifi ile ifade etme, açıklama, şer'î manasını, maksudunu bildirme vb. şekillerde olmuştur.⁸² Meselâ

{وَكَذَلِكَ جَعَلْنَاكُمْ أُمَّةً وَسَطًا لِتَكُونُوا شُهَدَاءَ عَلَى النَّاسِ وَيَكُونَ الرَّسُولُ عَلَيْكُمْ شَهِيدًا وَمَا جَعَلْنَا الْقِبْلَةَ الَّتِي كُنْتَ عَلَيْهَا إِلَّا لَتَعْلَمَ مَنْ يَتَّبِعُ الرَّسُولَ مِمَّنْ يَنْقَلِبُ عَلَى عَقْبَيْهِ وَإِنْ كَانَتْ لَكَبِيرَةً إِلَّا عَلَى الَّذِينَ هَدَى اللَّهُ وَمَا كَانَ اللَّهُ لِيُضَيِّعَ إِيمَانَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِالنَّاسِ لَرؤُوفٌ رَحِيمٌ}

76 Bakara, 2/138.

77 Tirmizî, “Tefsiru'l-Kur'an”, 3; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, V, 7.

78 Suyûtî, *İtkân*, s. 456.

79 Tevbe, 9/3.

80 Tirmizî, “Tefsir ve Hac”, 110.

81 Bkz. Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Tarihi*, Feer Yay., Ankara 2005, 214, 215.

82 Bkz. Yıldırım, *Peygamberimizin Kur'an'ı Tefsiri*, I, 93-208.

“Böylece, sizler insanlara birer şahit (ve örnek) olasınız ve Peygamber de size bir şahit (ve örnek) olsun diye sizi orta bir ümmet yaptık. Her ne kadar Allah'ın doğru yolu gösterdiği kimselerden başkasına ağır gelse de biz, yönelmekte olduğun ciheti ancak; Resûl'e tabi olanlarla, gerisingeriye dönecekleri ayırd edelim diye kible yaptık. Allah, imanınızı boşa çıkaracak değildir. Şüphesiz Allah, insanlara çok şefkatli ve çok merhametlidir.”⁸³ ayetindeki “vasat” kelimesini “âdil” olmak şeklinde açıklamıştır.⁸⁴

Tevbe suresinde geçen {التَّائِبُونَ الْعَابِدُونَ الْحَامِدُونَ السَّائِحُونَ الرَّاكِعُونَ السَّاجِدُونَ الْآمِرُونَ بِالْمَعْرُوفِ
وَالنَّاهُونَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَالْحَافِظُونَ لِحُدُودِ اللَّهِ وَيَبْرُرُ الْمُؤْمِنِينَ}

“O tövbe edenler, o ibadet edenler, o hamd edenler, Allah'ın rızası için sefer edenler, o rükû edenler, o secdeye kapananlar, iyilikleri yayanlar, kötülükleri önleyenler ve Allah'ın hudutlarını bekleyip koruyanlar yok mu? İşte o müminleri müjdele!”⁸⁵ ayetinde geçen “sâihûn” kelimesini oruç tutanlar anlamına geldiğini bildirmiştir.⁸⁶

2.7 Nâsîh-Mensûh İlmi

Nesh lügatte, “bir şeyi ortadan kaldırmak, ilga etmek, yok etmek, yazmak ve yazılan bir şeyi yazıldığı yerden başka bir yere aktarmak” manalarına gelmektedir.⁸⁷ Istılahta ise nesh, “Şer’î bir hükmün, bir başka şer’î bir delil veya hükümle kaldırılması, önce nazil olmuş bir nassın hükmünün, daha sonra nazil olan bir nas ile kaldırılması ve değiştirilmesi” anlamlarına gelmektedir.⁸⁸ Dolayısıyla bu tanımlar dikkate alındığında nesh, emir ve yasaklarla ilgili hükümlerden bazılarının bir hikmete binaen hükmünün yürürlükten kaldırılıp, yerine başka bir hükmün konulması manalarına gelmektedir. Hükmü neshedilmiş/kaldırılmış ayete “mensûh”, hükmü nesheden/kaldıran ayete de “nâsîh” denilmektedir.

Neshi, İslam alimlerinin çoğunluğu kabul etmekle beraber İslam tarihinde ilk defa Ebû Müslim el-İsfahânî (ö.322/933) neshi reddedip onun yerine “tahsîs”i ikame etmiştir. Klasik dönemlerde İsfahânî'nin bu görüşünün tek destekçisi Şehristânî olurken; günümüzde de Muhammed Abduh, Seyyid Ahmed Han başta olmak üzere Mu-

83 Bakara, 2/143.

84 Tirmizî, “Tefsir”, 18/77.

85 Tevbe, 9/112.

86 Hakim, *Müstedrek*, II, 335.

87 İsfahânî, *Müfredât*, s. 490; Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer, *Esâsü'l-belâğa*, Hey'etü'l-Mısriyye, Kahire 1985, II, 438; Zerkeşi, *Burhân*, II, 29; Suyûtî, *İkân*, III, 59; Tehânevî, *Keşşâf*, II, 1377; Zürkânî, *Menâhil*, II, 71.

88 Cürçânî, Seyyid Şerif, *Ta'rifât*, (thk. Abdülmü'îm el-Hafnî), Dâru'l-irşâd, Kahire t.s. s. 268; Zürkânî, *Menâhil*, II, 73; Hasan Ahmed, “Nesh Teorisi”, *İslâmî Araştırmalar Der.*, I/3, ocak 1987, s. 105.

hammed el-Hudârî, Muhammed Tevfik Sıdkı, Eslem Cayrapûrî⁸⁹, Ömer Rıza Doğrul⁹⁰ ve Süleyman Ateş⁹¹ gibi pek çok ilim adamı bu konuda İsfahânî'yi takip etmiştir.

Konuyla ilgili örnek vermek gerekirse,

{يَسْأَلُونَكَ عَنِ الشَّهْرِ الْحَرَامِ قِتَالٍ فِيهِ قُلْ قِتَالٌ فِيهِ كَبِيرٌ وَصَدٌّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ وَكُفْرٌ بِهِ وَالْمَسْجِدِ الْحَرَامِ وَإِخْرَاجُ أَهْلِهِ مِنْهُ أَكْبَرُ عِنْدَ اللَّهِ وَالْفِتْنَةُ أَكْبَرُ مِنَ الْقَتْلِ وَلَا يَزَالُونَ يُقَاتِلُونَكُمْ حَتَّى يَرُدُّوكُمْ عَنْ دِينِكُمْ إِنِ اسْتَضَاعُوا وَمَنْ يَرْتَدِدْ مِنْكُمْ عَنْ دِينِهِ فَيَمُتْ وَهُوَ كَافِرٌ فَأُولَئِكَ حَبِطَتْ أَعْمَالُهُمْ فِي الدُّنْيَا وَالْآخِرَةِ وَأُولَئِكَ أَصْحَابُ النَّارِ هُمْ فِيهَا خَالِدُونَ}

“Sana haram ayda savaşmayı soruyorlar. De ki: “O ayda savaş büyük bir günah-tır. Allah’ın yolundan alıkoymak, onu inkâr etmek, Mescid-i Haram’ın ziyaretine engel olmak ve halkını oradan çıkarmak, Allah katında daha büyük günah-tır. Zulüm ve baskı ise adam öldürmekten daha büyüktür. Onlar, güç yetirebilseler, sizi dininizden döndürünceye kadar sizinle savaşmaya devam ederler. Sizden kim dininden döner de kâfir olarak ölürse, öylelerin bütün yapıp ettikleri dünyada da, ahirette de boşa gitmiştir. Bunlar cehennemliklerdir, orada sürekli kalacaklardır.”⁹² ayeti haram aylarda savaşmanın büyük günah olduğu hükmünü bildirmektedir. Ancak Resûlüllah’ın haram aylardan Şevvâl ve Zilkâ‘de’nin bir kısmında savaştığı bilinmektedir. Bu durum ayetin Hz. Peygamber’in fiili sünnetiyle nesih edildiğinin bir göstergesidir.⁹³ Allah ikinci bir ayete gerek duymaksızın bizzat elçisinin fiili ile ayetin hükmünü kaldırdığını murad etmiştir.

Diğer bir örnek de miras ayeti hakkındadır.

{كُتِبَ عَلَيْكُمُ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ وَالْأَقْرَبِينَ بِالْمَعْرُوفِ سَخَّاءٌ عَلَى الْمُتَّقِينَ}

“Sizden birinize ölüm gelip çatdığı zaman, eğer geride bir hayır (mal) bırakmışsa, anaya, babaya ve yakın akrabaya meşru bir tarzda vasiyette bulunması -Allah’a karşı gelmekten sakınanlar üzerinde bir hak olarak- size farz kılındı.”⁹⁴ Bu farz, Nisâ, 4/11-12. ayetlerinde miras paylarını kesin olarak bildiren hükümlerle neshedilmiştir. Bunun yanında “Allah, her hak sahibine hakkını verdi, artık varis için vasiyet yoktur.”⁹⁵ hadisi neshi beyan ve tekit etmektedir.⁹⁶

89 Hasan Ahmed, “Nesh Teorisi” s. 109.

90 Doğrul, Ömer Rıza, *Tanrı Buyruğu*, Ahmed Halid Kitabevi İstanbul 1947, s. LXXXVI.

91 Ateş, Süleyman, *Yüce Kur’an’ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, I, 215.

92 Bakara, 2/217.

93 Taberî, Muhammed İbn Cerîr, *Câmiu'l-beyân an te'vîli âyi'l-Kur'an*, Dâru'l-fikr, Beyrut 1995, IV, 313; İbn Kesîr, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*, Müessesetü kütübi's-sekâfiyye, Beyrut 1993, I, 240, 241.

94 Bakara, 2/180.

95 Tirmizî, “Vesâyâ” 5; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, IV, 186, 187; V, 267.

96 Abdullah b. Vehb, *el-Câmiu ulûmi'l-Kur'an*, (thk. Mikloş Muranyi), Dâru'l-ğarbi'l-İslâmî, y.y. 2003, s. 66; Zerkeşi, *Burhân*, II, 36; Suyûtî, *İtkân*, s. 466; Mennâu'l-Kattân, *Mebâhis*, s. 221.

SONUÇ

Hiz. Peygamber'in tefsir metodu ve tefsirinin özellikleri gibi konularda müstakil eserler kaleme alınmıştır. Kur'an'ın bazı özelliklerini ele alan Kur'an ilimleriyle Hiz. Peygamber'in tefsiri bir arada değerlendirilmemiştir. Bu makalede, Hiz. Peygamber'in tefsirinin sadece Kur'an'ı anlama ve yorumlama ilmi olan tefsiri ele alması yanında, Kur'an bünyesine ait ilimler olarak kabul edilen Ulûmu'l-Kur'an'a bakan yönü de ele alınmıştır. Bunun yanında Hiz. Peygamber'in bazı tefsir tarzlarının daha sonraki asırlarda birer Kur'an ilmi olarak teşekkül ettiği ifade edilmiştir. Teşekkül etmeyenler ise tefsirde müfessirlere kaynaklık etmiştir.

Bizce Hiz. Peygamber'in tefsirine Ulûmu'l-Kur'an açısından da bakılmalıdır. Çünkü Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in tefsiriyle bazı Kur'an ilimleri arasında paralellik arz etmektedir. Yani Kur'an ilimlerinin içeriğini, mücmel-mübeyyen, umûm-husûs, mutlak-takyit, müşkil-tavzif, mübhem-beyân, nâsih-mensûh, kıraatler ve i'râb gibi konular oluşturmuştur. Hiz. Peygamber, geleceğe yönelik olarak ümmetine tefsirde örnek olmuş, Kur'an'ı anlamak için önce Kur'an'a müracaat edin, daha sonra da mücmel-mübeyyen, umûm-husûs, mutlak-takyit, müşkil-tavzif, mübhem-beyân, nâsih-mensûh, kıraatler, i'râb ve bir kelimenin manası konusunda ihtilâflara düşerseniz benim yolunu takip ederek, bu meseleleri hâlledin demek istemiştir. Nitekim müfessirler Hiz. Peygamber (s.a.s.)'in yolunu takip ederek ondan en başta Kur'an'ın muhafazasını öğrendikten sonra hem tefsir usulünü, hem tezâd ve inhirâf ihtilâflarını çürüterek tefsiri de her türlü tahrîf, tahrip ve tebdilden korumuşlardır.

